

NATIONALMUSEETS
NATURVIDENSKABELIGE
UNDERSØGELSER

Dendrokronologisk undersøgelse af tømmer fra Bredgade 18, Aalborg

af
Orla Hylleberg Eriksen

NNU rapport nr. 30 • 2008

AALBORG AMT

Bredgade 18

12.05.16 Aalborg

Nordjyllands Historiske Museum ved Christian Graabach-Klinge

Formål: Datering.

Laboratorieundersøgelse: Orla Hylleberg Eriksen.

NNU j.nr. A8778

Beboelseshus, stald/udhus

12 prøver af eg (*Quercus* sp.) og én prøve af bøg (*Fagus* sp.) er undersøgt. Fire af prøverne er dateret. Otte af prøverne har splintved bevaret - heraf har syv barkkant (waldkante) - seks vinterfældning og én sommerfældning. De daterede prøver har alle splintved bevaret - heraf har tre prøver barkkant - vinterfældning.

De daterede prøver beskriver tre tidspunkter for aktivitet.

Træerne, som er repræsenteret af kurverne 81530129 og 81530019, er fældet henholdsvis vinteren 1441/42 og ca. 1443 e.Kr. Visuel betragtning af prøven (81530019) antyder at den sidste målte årring formentlig er barkkanten, men det kan ikke fastslås endeligt.

Træet, som er repræsenteret af kurven 81530049, er fældet i vinteren 1461/62 e.Kr.

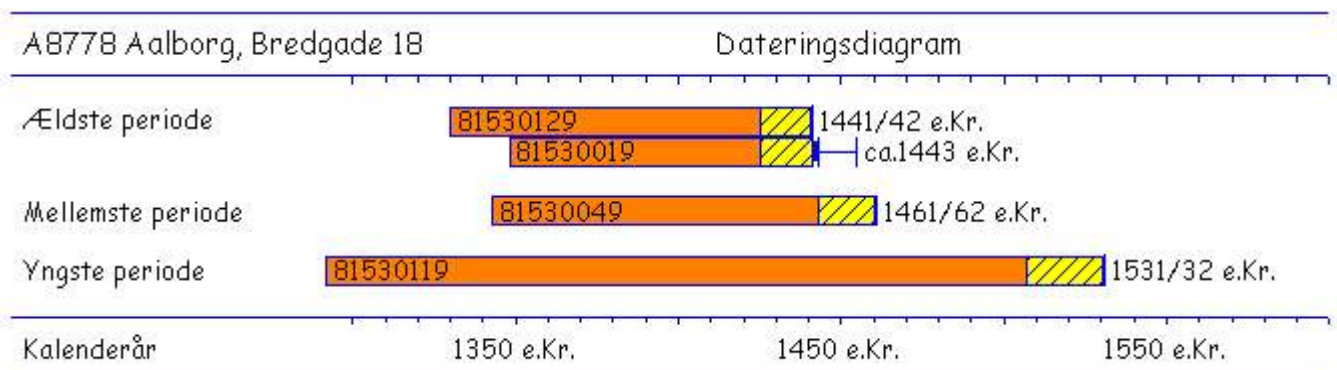
Træet, som er repræsenteret af kurven 81530119, er fældet i vinteren 1531/32 e.Kr.

Kurverne fra de daterede prøver er sammenregnet til en middelkurve på 240 år, som dækker perioden 1292-1531 (8153M001).

Lokalt tømmer?

Årringskurverne fra prøverne 81530029 og 81530139 er præget af en femårig rytme, hvor minima optræder med fem års mellemrum. Dette hidrører formentlig fra angrev af oldenborrebillen, som i flyveåret afløver træer. I den nordlige del af Jylland er oldenborrens livscyklus fem år.

Anvendt splintstatistik for egetræ: 20 (-5+10) år.

A8778 Aalborg, Bredgade 18 - indbyrdes krydsdateringer				
	81530019	81530049	81530119	81530129
81530019	*	1.53	1.68	2.78
81530049	1.53	*	3.50	1.26
81530119	1.68	3.50	*	1.32
81530129	2.78	1.26	1.32	*

A8778 Aalborg, Bredgade 18 - krydsdateringer med referencekurver					
	81530019	81530049	81530119	81530129	8153M001
Sjælland, 2X900001	4.94	1.96	8.04	4.67	8.15
kirker i Vendsyssel, 81M00003	4.08	4.83	3.49	3.81	5.19
Nordjyllandskurven, 8M100002	2.18	3.80	2.96	3.93	5.05
Danmark Vest + Slesvig, 9i456785	4.77	5.09	4.84	5.18	6.44
Slesvig-Holsten, DM100003	2.55	2.13	2.48	2.49	3.25
Norge Test, NTest1	3.78	0.71	1.80	5.55	5.56
Lund, SM000006	3.32	3.99	6.44	3.74	6.27
Sverige vest, SM000012	2.79	3.63	7.22	3.03	5.65
Ystadsområdet, SM100003	3.13	3.54	5.13	5.06	5.63

A8778 Aalborg, Bredgade 18, ÅHM 5695 - Katalog								
Unders nr.	Beskrivelse	År	Marv	Splint	Slutring	Synkron position	Datering	Bem.
81530019	x17 evt. stolpe i 1300-talshus	95	<1 cm	16 år	S1	1348-1442	ca. 1443	
81530029	x20 planke fra stalden	86	ja	25 år	W vf		ikke dateret	*
81530039	x21 planke fra stalden	107	?	nej	H1		ikke dateret	
81530049	x54 planke fra stalden	117	5-6 cm	17 år	W vf	1343-1461	1461/62	
81530059	x55 planke fra stalden	49	ja	nej	H1		ikke dateret	
81530069	x56 planke fra stalden	123	?	nej	H1		ikke dateret	
81530079	x61 planke fra stalden	39	5-6 cm	-	H1		ikke dateret	bøg
81530089	x72 hjørnestolpe i ovn	113	1-2 cm	18 år	S sf (S1)		ikke dateret	
81530099	x74 tønne i mellemfase	112	>10 cm	nej	H1		ikke dateret	
81530109	x94 fodrem i 1300-talshus	47	ja	16 år	W vf		ikke dateret	
81530119	x96 evt. stolpe i 1300-talshus	240	4-5 cm	24 år	W vf	1292-1531	1531/32	
81530129	x99 evt. stolpe i 1300-talshus	112	ja	16 år	W vf	1330-1441	1441/42	
81530139	x106 evt. fodrem i 1300-talshus	106	<1 cm	20 år	W vf		ikke dateret	*

Tegnforklaring: B - bark, W - waldkante (barkring), vf - vinterfældning, sf - sommerfældning, Hx - Heartwood (kerneved) x = antal, Sx - Sapwood (splintved) x = antal, Hx og Sx angiver årringe, som ikke er inkluderet i rubrikkerne År og Splint, H/S angiver Heartwood/Sapwood grænse. * femårig rytme er konstateret i årringforløbet.

Publicering:

Med mindre andet er aftalt kan resultatet frit anvendes evt. med henvisning til denne rapport. Kontakt evt. laboratoriet for hjælp og yderligere oplysninger. Rapporten kan downloades fra hjemmesiden www.nnu.dk, under Dendrokronologi, Rapporter.

Generelt om dendrokronologiske undersøgelser

Undersøgelsen foretages på et tværsnit af træprøven, hvor målebanelne tildannes ved hjælp af en barberbladskniv. Ved undersøgelsen anvendes et mikroskop med forstørrelse på ca. 10 - 40 gange samt en målemaskine til datafangst.

Årringene i den enkelte prøve måles normalt mindst to gange, helst på to forskellige målebaneler. Årringskurven for de enkelte radier tegnes for visuel kontrol af målingerne for den enkelte prøve. Efter eventuelle rettelser/korrektioner regnes de to radier sammen til den kurve, som repræsenterer prøven. Kurverne søges synkroniseret relativt og der beregnes eventuelt én eller flere middelkurver (lokalitetskronologier). Såvel enkeltkurver som eventuelle middelkurver søges dateret ved hjælp af allerede udarbejdede grundkurver ("masterkronologier"). Det dendrokronologiske Laboratorium ved Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser har udarbejdet et grundkurvekompleks (flere lokale grundkurver) for egetræ, som dækker perioden fra nutiden og tilbage til ca. 100 f.kr. Derudover har laboratoriet adgang til de fleste regionale egetrækronologier i Nordeuropa takket være et udstrakt samarbejde med de dendrokronologiske laboratorier ved Lunds - og Hamborgs Universitet.

Rapporten omfatter alle undersøgte prøver (daterede og udaterede). Der gives en summarisk redegørelse, efterfulgt af en kort karakteristik af hver enkelt prøve.

Ved daterede prøver oplyses det tidsspænd, som de bevarede årringe dækker, samt træets fældningstidspunkt.

Hvis der er bark bevaret på prøven, eller hvis det er muligt, at fastslå om barkringen er bevaret, er det endvidere angivet, om træet er fældet om vinteren eller om sommeren. Barkringen er den sidst dannede årring i træets levetid og ligger umiddelbart under barken. Ved vinterfældning er barkringen færdigdannet, og træet må være fældet uden for vækstsæsonen, dvs. i oktober-april, mens sommerfældning angiver, at barkringen ikke er færdigdannet, og at træet er fældet i vækstsæsonen, maj-september.

Fældningstidspunkt - anvendelsestidspunkt - datering!

En dendrokronologisk dateringsundersøgelse giver oplysning om dannelsesstidspunktet for de undersøgte årringe, samt hvornår træet blev fældet. Alle undersøgelser viser, at under normale omstændigheder blev træet anvendt kort tid efter fældningen.

Det er f.eks. muligt at sammenligne dendrokronologiske og kulturhistoriske (skriftlige kilder, inskriptioner o.l.) dateringer. En undersøgelse som Hamborg Universitet har udført på knap 200 malerier på egetræspaneler, hvor kunstneren har signeret og dateret maleriet, viste, at der sjældent er gået mere end 5 år mellem fældningen af træet og fremstillingen af maleriet. Disse resultater understøttes af tilsvarende sammenligninger udført på bygningstømmer i Danmark. Ofte viser det sig, at fældningsår er sammenfaldende med anvendelsesår.

Spørgsmålet om lagring kan også besvares ud fra iagttagelser på de bevarede træstykker. Ved lagring af træ er det vigtigt at få fjernet bark og den yderste bløde del (splinten), som let bliver udsat for insekt- og rådangreb. Findes der derfor bark og intakt splintved på jordgravede stolper o.l., tyder det på, at de ikke har ligget ret længe, før de blev anvendt. Endvidere vil der, som følge af skrumpning under tørringen,

uvægerligt opstå radiale sprækker (tørkeridser) i nyfældet træ, hvis det lagres i længere tid. Når træet derefter graves ned, fyldes disse sprækker med jord, hvorved de bliver let genkendelige, når træet senere undersøges. Mangler de, er det tegn på, at tømmeret er nedgravet i "frisk" tilstand.

En del formforandringer, som først kan være indtruffet efter træets forarbejdning, viser, at tømmeret er bearbejdet i "saftfrisk" tilstand. F.eks. bliver kvarttømmer, som oprindeligt er fremstillet med et retvinklet tværsnit, rombisk ved tørkesvind. Dette kan ofte iagttages ved tømmer i tagkonstruktioner.

Træ og i særlig grad egetræ lader sig nemmest bearbejde med håndværktøj (økser, kiler mm) i frisk tilstand. Efter flere års udtørring bliver egetræ så hårdt, at der ofte må maskindrevet værktøj til for at skære det igennem. Gennem hele vor forhistorie var kiler, skovøksen, bredbilen, stødøksen og skarøksen tømmerens vigtigste arbejdsredskaber. Værktøjsspor fra disse redskaber viser tydeligt, at træet er bearbejdet kort tid efter fældningen. For fortidens håndværkere har det ikke været et spørgsmål om at bruge vellagret tømmer, man at få træ, som specielt var velegnet til den opgave, de stod over for.

En datering af én enkelt prøve giver ikke en sikker datering af et helt bygningsværk (det være sig kirke, hus, borg, skib o.l.). Der kan være tale om genbrug, reparation etc. Har man derimod mange prøver fra den samme konstruktion, hvor den dendrokronologiske undersøgelse viser, at de har samme fældningstidspunkt, er der stor sandsynlighed for, at træerne er fældet ad hoc og anvendt med det samme. Endvidere er der mulighed for at tage hensyn til eventuelt genbrug af tømmer, reparationer, byggefasen og lignende.

Beregning af fældningstidspunkt

Muligheden for at opnå en præcis angivelse af fældningstidspunktet for egetræ afhænger af, om der er bark eller splintved bevaret på prøverne.

Splintveddet findes lige under barken og omfatter træets sidstdannede årringe. Hvis der er bark eller barkkant tilstede, betyder det, at barkringen er bevaret, og fældningstidspunktet kan derfor *angives præcist*. Er kun en del af splintveddet bevaret på prøven, kan fældningstidspunktet *beregnes med stor nøjagtighed*, idet det manglende antal årringe i splintveddet kan beregnes i de fleste tilfælde. Kan overgangen mellem kerne- og splintved konstateres, er det muligt at angive et omtrentligt tidspunkt, hvor fældnings-tidspunktet vil ligge, selvom intet af splintveddet er bevaret. Endelig kan både splintveddet og en del af kerneveddet mangle. I dette tilfælde er det kun muligt at *angive det tidligst mulige* fældningstidspunkt.

Til beregning af fældningstidspunktet anvendes en "splintstatistik" udarbejdet på grundlag af empiriske undersøgelser.

Der foreligger oversigter for egetræ fra Irland, England, Vesttyskland og Polen. Resultaterne varierer, men generelt gælder det, at jo større egenalder et egetræ har, jo flere årringe findes der i splintveddet, samt at "modne" egetræer (100-200 årige), som har vokset i Irland og England gennemsnitligt indeholder flere årringe (ca. 30) i splintveddet end træer, som har vokset i Vesteuropa (ca. 25), og at antallet af splintårringe aftager jo længere østpå, træerne har vokset (13-19 i Polen).

Forskningen vedrørende fastlæggelse af antallet af splintårringe i egetræ er i konstant udvikling, og der kan ikke gives noget entydigt svar på problemstillingen. HILLAM, J., MORGAN, R. A. and TYERS, I. G.:

Sapwood estimates and the dating of short ring sequences. *Applications in Tree-ring Studies*, ed. R. G. Ward. BAR S333, 1987, 165-185, berører emnet generelt og anbefaler et tillæg for manglende splint på 10-55 år.

